

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ І ЧИННИКИ ВПЛИВУ

Проблема якості вищої освіти в Україні набула важливого ідеологічного, економічного, соціального і технічно-го значення, що пов'язано з економічним розвитком країни і конкурентоспроможністю випускників вищої школи на ринку праці. Останнім часом якість вищої освіти у навчальних закладах України погіршується, а країна поступово поступається своїми позиціями на світовому ринку. Це призвело до того, що більшість випускників ВНЗ стала неконкурентоспроможна на європейському ринку праці, що викликало серйозне занепокоєння вчених, роботодавців. І тому підвищення якості вищої освіти в Україні є одним з основних завдань сьогодення. Авторка розглядає різні підходи до визначення поняття «якість вищої освіти» як закордонних, так і вітчизняних авторів і дійшла до висновку, що воно носить багатоаспектний, різноплановий характер і має різноманітні тлумачення сутності цього поняття. На якість вищої освіти впливають різні чинники, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. У статті розглядається один з основних зовнішніх чинників, який суттєво впливає на якість вищої освіти – якість середньої освіти. Серед внутрішніх чинників розглядається якість освітнього процесу. Оскільки в освітньому процесі ключовими фігурами є викладач і студент, у статті розглядається їх вплив на якість вищої освіти і якими якостями вони повинні володіти. Узявши до уваги пріоритетність вищої освіти на майбутні роки, у статті наводяться основні шляхи її підвищення, до яких можна зарахувати: проведення у ВНЗ моніторингу показників якості; підвищення якості освітнього процесу; підвищення рівня професійної підготовки професорсько-викладацького складу; підвищення рівня науково-дослідницької роботи викладачів, студентів та ін.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, освітній процес, чинники, які впливають на якість освіти, шляхи забезпечення якості вищої освіти.

Одним із головних завдань сьогодення української вищої освіти є забезпечення її високого рівня. Це пов'язано із підвищенням вимог до випускників ВНЗ, конкуренцією між ними за робочі місця, їх конкурентоспроможністю на міжнародному ринку праці, оновлення все більшої частини професій, євроінтеграційною спрямованістю держави, розвитком економіки, суспільства тощо. Все це впливає на якість вищої освіти в Україні.

У Національній доктрині розвитку освіти України наголошується, що у XXI столітті «якість освіти є національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави, дотримання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави» [9]. Але аналіз наукової літератури свідчить про те, що останнім часом якість освітнього процесу у ВНЗ України погіршується, а країна поступово поступається своїми позиціями на світовому ринку. Як вважає М. Згуровський: «У масовому вимірі освіта стала менш якісною, а переважна більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) неконкурентоспроможна на європейському ринку праці» [5]. Перебуваючи у складі колишнього СРСР, українська молодь отримувала гідну освіту, яка в значній мірі відповідає стандартам і нормам найбільш розвинених освітніх систем Європи і світу, посідаючи п'яте місце у світі. Але за останні роки рейтинг України у світі впав з 49 місця у 2009-2010 рр. до 62 місця у 2011-2012 роках [2]. Так, жоден із українських ВНЗ тривалий час не потрапляв до кращих університетів світу, що викликало серйозне занепокоєння вчених і роботодавців, оскільки низький рівень вищої освіти впливав на конкурентоспроможність країни у світі.

Певні позитивні зрушення сталися у 2011 році, коли два українських ВНЗ: НТУУ «Київський політехнічний інститут» та Донецький національний університет потрапили до ТОП-700 найкращих університетів світу. В рейтингу QS World University Rankings за 2016-2017 рр. представлені вже шість українських університетів, два з яких зайняли місця в ТОП-500. В рейтингу за 2017-2018 рр. присутні також шість українських університетів і два з них потрапили у ТОП-500, але місця, які вони посіли, вище ніж у 2016-2017 роках (ХНУ імені В. Н. Каразіна отримав 401-410 позицію, КНУ імені Т. Г. Шевченка отримав 411-420 позицію) [2].

Підвищення якості вищої освіти в Україні є одним із основних завдань сьогодення і країна намагається зробити так, щоб громадяни здобули освіту, яка б відповідає нормам і стандартам освітніх систем Європи і світу, про що свідчать спрямованість на виконання Болонських, Бухарестського, Лондонського комюніке, нового Закону «Про вищу освіту», державних програми розвитку вищої освіти.

Таким чином, підвищення якості вищої освіти є важливим кроком модернізації та інтеграції України у Європейський та світовий простір.

Якість вищої освіти є предметом дослідження багатьох науковців, таких як: Н. Батечко, О. Волков, М. Кісіль, Г. Клімова, О. Корнілова, Т. Лукіна, С. Прилипко, С. Сисоєва, П. Сікорський, А. Субетто, Л. Харви, Л. Шевченко, Л. Щоголева, С. Щудло та ін.

Аналіз чинників, які впливають на якість вищої освіти, проаналізовані у роботах І. Анненкової, І. Нечаєвої, В. Сафонової, П. Сікорського, Н. Хворостяної, Т. Хлебнікової та ін.

Мета статті – висвітлення поняття «якість вищої освіти», розгляд різноманітних підходів до його визначення; виявлення та аналіз основних чинників, що забезпечують якість вищої освіти; розгляд окремих шляхів підвищення якості вищої освіти в Україні.

Поняття «якість вищої освіти» має багатоаспектний характер (відображає різні аспекти освітнього процесу: філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні тощо.) і тому має різноманітні інтерпретації. Аналіз закордонної наукової літератури свідчить про те, що існують різні підходи до визначення даного поняття залежно від того, яку модель якості вищої освіти розглядають вчені. Так, британські дослідники Л. Харві і Д. Грін розглядають модель, у якій вони визначили сутність якості вищої освіти, описали аспекти поняття якості вищої освіти: винятковість (бажання бути кращим за інших); досконалість або стабільність; придатність до певних цілей (відповідність бажанням або потребам клієнтів), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення вкладених грошей у вищу освіту); окреслили низку чинників впливу на якість вищої освіти. [14; 12]. Ж. Перрі розглядає подібну модель, але додатково виокремлює у ній такий аспект вищої освіти, як постійний розвиток [15, 108]. У моделі досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) виокремлюється дев'ять показників якості вищої освіти, п'ять з яких відображають можливості діяльності ВНЗ у цьому напрямку, а інші чотири – результати та зворотній зв'язок від результатів, спрямований на покращення цих можливостей [2]. Існують інші моделі і інші аспекти та показники якості вищої освіти.

У вітчизняній науковій літературі також існують різноманітні підходи до визначення поняття «якість вищої освіти», які, на думку багатьох вчених, залежать від: вимог сторін, які зацікавлені в діяльності ВНЗ (держави, роботодавців, викладачів, студентів); якості академічної галузі, яку слід оцінити; історичного періоду в розвитку вищої освіти тощо.

У новий редакції закону «Про вищу освіту» поняття якості вищої освіти тлумачиться як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [4, Ст. 1]. В «Енциклопедії освіти» подано інше визначення: «Якість вищої освіти – комплексна характеристика, яка відображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави» [3, 1016]. «Національний освітній глосарій: вища освіта» тлумачить якість вищої освіти як «характеристику вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи і суспільства» [10]. Р. Кучма вважає, що якість вищої освіти – це збалансована відповідність освіти (результату, процесу, освітньої системи) визначеним потребам, цілям, нормам (стандартам), які відповідають необхідності сучасного суспільного розвитку [8, с. 90]. О. Корнілова розглядає якість вищої освіти як: зверхність (високий рівень складності програм, процедур тестування студентів, імідж ВНЗ на національному і міжнародному рівні); відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятним стандартам); задоволення споживача (студентів, батьків, суспільства); синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ВНЗ за краще використання його інституційної автономії та свободи) [7, с. 83]. Г. Клімова розглядає поняття якості вищої освіти з точки зору соціального інституту, педагогічного процесу, суспільного процесу, процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії, загальноцивілізаційного феномену, соціокультурної системи тощо [6, с. 36].

Як бачимо, в науці досить багато досліджень, у яких розглядаються різні аспекти поняття «якість вищої освіти», але сутність даного поняття залишається різною і дискусійною, що призводить до проблем у розумінні понятійно-термінологічного апарату і ускладняє процес впровадження якості освіти у вищій школі [1, с. 16].

Сучасна наукова література свідчить, що до основних чинників, які впливають на якість вищої освіти, слід зарахувати: належну матеріально-технічну базу; якісні навчальні програми, що відповідають сучасним вимогам; впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес; високий рівень професійної підготовки професорсько-викладацького складу; рівень підготовки абітурієнтів; застосування в навчально-виховному процесі сучасних освітніх технологій: активних методів навчання, комп'ютерів, Інтернет-технологій; належне навчально-методичне та наукове забезпечення процесу підготовки студентів (методичні розробки, навчальні посібники, наукова література); спрямованість викладання на формування у студентів майбутніх професійних якостей, вироблення в них творчого і критичного мислення, формування умінь і навичок самостійної роботи, стимулювання мотивації студентів до якісного навчання; залучення до науково-дослідної роботи викладачів і студентів; наявність системи контролю й оцінювання викладання; задоволеність роботодавців якістю підготовки фахівця, конкурентоспроможність випускників на ринку праці тощо.

Як бачимо, якість вищої освіти безпосередньо залежить від таких основних чинників: якості вимог до неї (цілей, стандартів і норм освітньої діяльності); якості ресурсів (матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення, навчальних програм, професорсько-викладацького складу, контингенту абітурієнтів і т. д.); якості освітніх процесів (навчальної і наукової діяльності викладачів і студентів, освітніх технологій, наукового потенціалу ВНЗ тощо.).

Перераховані вище чинники умовно можна розділити на зовнішні і внутрішні. На думку П. Сікорського, серед зовнішніх першим і основним чинником, якій впливає на якість вищої освіти, є якість середньої освіти (цей чинник він пов'язує з низькою якістю середньої освіти). Далі йдуть: адекватна система відбору

і зарахування абітурієнтів до вищих навчальних закладів; підготовка таких фахівців, яких потребує ринок праці; низький рівень профорієнтаційної роботи за шкільною лавою; надання автономії вищим навчальним закладам; моніторинг якості вищої освіти незалежною від МОН України і вищих закладів освіти службою Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) [12, с. 54-57].

До складу внутрішніх чинників, які впливають на якість вищої освіти, перш за все слід зарахувати якість освітнього процесу, оскільки він є процесом навчання і засвоєння знань, умсь і навичок студентами. До чинників, що впливають на освітній процес, зараховуються: якість матеріально-технічної бази, якість змісту вищої освіти, якість застосування освітніх технологій, здатність викладачів і студентів до ефективної праці, якість професійної підготовки професорсько-викладацького складу, якість навчальних програм, інтелектуальний потенціал студентів, мотивація студентів до якісного навчання тощо. [11, с. 43].

Ключовими фігурами в освітньому процесі є викладач та студент. Розглянемо їх вплив на якість вищої освіти. Викладач – людина, яка не тільки передає знання студентам, але і формує їх світогляд, духовність. Тому до нього висуваються наступні вимоги: він повинен мати високу професійну підготовку; застосовувати в навчально-виховному процесі сучасні освітні технології; вести науково-дослідну роботу і залучати до неї студентів; використовувати на заняттях матеріали сучасних наукових досліджень з педагогіки, психології, соціології, інших наук; стимулювати самостійну роботу студентів, їх потребу в навчанні й зацікавленості у майбутній професії; бути порядним, відповідним, принциповим, толерантним, комунікабельним; постійно вдосконалювати свій професійний рівень.

Нажаль, сучасним ВНЗ України гостро не вистачає висококваліфікованих педагогічних кадрів, які становлять основу якісного викладання і суттєво впливають на якість вищої освіти. Особливо це стосується докторів наук і професорів, кількість яких у багатьох закладах становлять приблизно 7 % від викладацького складу. Чимало викладачів не мають вченого ступеню чи звання [13, с. 27]. Через це рівень професійної компетенції частини викладачів ВНЗ не на належному рівні.

Сучасні студенти – це майбутня еліта нашої країни, яка повна нових ідей, здатна творчо мислити, є джерелом інновацій. Якість вищої освіти залежить від того, які вимоги постають перед студентами і які якості формуються в них у процесі навчання. До основних вимог можна зарахувати: самостійно здобувати знання; здатність критично мислити і генерувати нові ідеї; вміння застосовувати отримані знання на практиці; вміння бачити виникаючі проблеми і шляхи їх розв'язання; вдало працювати з інформацією; бути контактним і комунікабельним; розвивати рівень моральності, інтелекту, культури, а також працьовитість, дисциплінованість, наполегливість; творчо ставитися до навчання; бажання в подальшому самостійно здобувати професійні знання і самовдосконалюватися.

Якість вищої освіти залишається пріоритетною на майбутні роки. Тому для її підвищення необхідно: забезпечити у ВНЗ моніторинг основних показників якості; підвищити якість освітнього процесу, його сучасне матеріально-технічне та інформаційно-методичне оснащення; забезпечити адекватну відповідність сучасним тенденціям розвитку національної і світової економіки та освіти; підвищити рівень науково-дослідницької роботи як викладачів, так і студентів; підвищити рівень професійної підготовки професорсько-викладацького складу; використовувати у навчальному процесі сучасні освітні технології; встановлювати контакти з провідними зарубіжними фахівцями; брати до уваги задоволеність студентів якістю й організацією освітнього процесу; підвищувати конкурентоспроможність на національному та міжнародному ринку освітніх послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз літератури показує, що проблема якості вищої освіти дуже актуальна і є предметом розгорнутих дискусій серед вчених. Поняття «якість вищої освіти» носить багатоаспектний, різноплановий характер і має різноманітні тлумачення.

Якість вищої освіти значною мірою залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників, до яких слід зарахувати: якість вимог до неї (цілей, стандартів і норм освітньої діяльності); якість ресурсів (матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення, навчальних програм, професорсько-викладацького складу, контингенту абітурієнтів тощо); якість освітніх процесів (навчальної і наукової діяльності викладачів і студентів, освітніх технологій, наукового потенціалу ВНЗ тощо.), якість середньої освіти.

Основними шляхами підвищення якості вищої освіти можна назвати: проведення у ВНЗ моніторингу показників якості; підвищення якості освітнього процесу; підвищення рівня професійної підготовки професорсько-викладацького складу; підвищення рівня науково-дослідницької роботи викладачів, студентів та ін.

Подальші дослідження передбачають розгляд проблем фінансування вищої освіти в Україні та їх вплив на якість підготовки сучасних фахівців.

Використана література:

1. Батечко Н. Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. Випуск № 3-4. (52-53). Київ, 2017. С. 12–18.
2. Вікіпедія: URL: [https://wikipedia.org/wiki/ %DO %A2 %DO %B5 %DO %BO %D1 %82 %D1 %80](https://wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BO%D1%82%D1%80)
3. Енциклопедія освіти. *Академія пед. наук України: головн. ред. В. Г. Кремень*. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Закон України «Про вищу освіту»: URL: <http://kodeksy.com.ua/proosvity/statja> – 1. Htm
5. Згуровський М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі: URL: <http://www.ntu-kpi.riev.ua>

6. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія. *Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. Акад. України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. Київ, 2016. № 3. С. 33-44.
7. Корнілова О. М., Огороднік Ю. О. Теоретико-методологічні основи визначення якості освіти вищих навчальних закладів України. *Економіка та держава*. Київ, 2016. № 12. С. 82-85.
8. Кучма Р. М. Сучасні системи управління якістю вищої освіти в контексті вимог Болонського процесу. *Вісн. Київ. Нац. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Філософія. Політологія*. Київ, 2010. Вип. 94-96. С. 87-93.
9. Національна доктрина розвитку освіти: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
10. Національний освітній глосарій: вища освіта: URL: http://ihed.org.ua/images/pdf/glossariy_a5_v.6.pdf
11. Сафонова В.С. Теоретичні підходи до аналізу чинників та умов впливу на якість вищої освіти. *Стратегія розвитку України*. Київ, 2011. № 3. С. 37-43.
12. Сікорський П. Зовнішні чинники і їх вплив на якість вищої освіти. *Вища освіта України*. Київ, 2016. № 4. С. 51-57.
13. Хворостяна Н. В., Великжаніна М. В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти. *Економіка і регіон. Науковий вісник Полтавського НТУ імені Ю. Гнатюка*. Полтава, 2012. № 3 (34). С. 25 – 29.
14. Harvey L., Defining quality / L. Harvey, D. Green // *Assessment and Evaluation in Higher Education*. 1993. Vol. 18, N 1. P. 9-34.
15. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // *Management – 2006*. – Vol. 2, N 11. P. 107 – 111.

References:

1. Batechko N. (2017). Yakist vyshchoi osvity v konteksti synerhii naukovykh pidkhdov. [Quality of higher education in the context of synergy of scientific approaches]. *Continuing professional education: theory and practice (series: pedagogical sciences)*. Kyiv, vol. 34 (52 – 53), pp. 12 – 18. [in Ukrainian].
2. Wikipedia: URL: <https://wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BO%D1%82%D1%80>
3. Entsyklopediia osvity (2008). [Encyclopaedia of education]. Academy of ped. sciences of Ukraine: golovn. editor V.G. Kremen'. Kyiv, 1040 p. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014). [Law of Ukraine "On higher education"]:
5. URL: <http://kodeksy.com.ua/proosvity/statja-1.htm> [in Ukrainian].
6. Zghurovskiy M.Z. (2005). Bolonskiy protses – strukturna reforma vyshchoi osvity na yevropeiskomu prostori [Bolonskiy process is structural reform of higher education on European space]: URL: <http://www.ntu-kpi.riv.ua> [in Ukrainian].
7. Klimova G.P. (2016). Interpretation of the concept of "quality of higher education": sociological and philosophical reflection. *Visn. Nat. un-tu «Law. Acad. Of Ukraine. Yaroslav the Wise. Series: Philosophy*. Kyiv, № 3. pp. 33 – 44. [in Ukrainian].
8. Kornilova O.M., Ohorodnik Yu.O. (2016). Teoretyko-metodolohichni osnovy vyznachennia yakosti osvity vyshchikh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Teoretiko-methodological bases of determination of quality of formation of higher educational establishments of Ukraine]. *Economy and state*. Kyiv, vol. 12, pp. 82 – 85. [in Ukrainian].
9. Kuchma R.M. (2010). Suchasni systemy upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity v konteksti vymoh Bolonskoho protsesu [Modern quality management systems higher education in the context of Bologna process requirements]. *Wisne. Kiev. National. Un-tu im. T. G. Shevchenko. Philosophy. Political science*. Kyiv, vol. 94-96, pp. 87 – 93. [in Ukrainian].
10. Natsionalna doktryna rozvytku osvity (2002). [National doctrine of educational development]: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian].
11. Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita (2011) [National educational glossary: higher education]: URL: http://ihed.org.ua/images/pdf/glossariy_a5_v.6.pdf [in Ukrainian].
12. Safonova V.Ie. (2011). Teoretychni pidkhodi do analizu chynnykiv ta umov vplyvu na yakist vyshchoi osvity [Theoretical approaches to the analysis of factors and conditions of influence on the quality of higher education]. *Ukraine's Development Strategy*. Kiev, vol. 3, pp. 37 – 43. [in Ukrainian].
13. Sikorskyi P. (2016). Zovnishni chynnyky i yikh vplyv na yakist vyshchoi osvity [External factors and their influence on the quality of higher education] *Higher education in Ukraine*. Kyiv, vol. 4, p. 51 – 57. [in Ukrainian].
14. Khvorostiana N.V., Vielikzhanina M.V. (2012). Analiz osnovnykh chynnykiv, yaki zabezpechuiut yakist osvity [Analysis of the main factors that ensure the quality of education]. *Economy and region. Scientific Bulletin of the Poltava NTU. Y. Hnatyuk*. Poltava, vol. 3 (34), pp. 25 – 29. [in Ukrainian].
15. Harvey L. and Green D. (1993). Defining quality. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, vol. 18, no. 1, pp. 9 – 34. [in English].
16. Parri J. (2006). Quality in Higher Education. *Management*, vol. 2, no. 11, pp. 107 – 111. [in English].

Korol A. M. The quality of higher education in Ukraine: essence and factors of influence

The problem of the quality of higher education in Ukraine has become of great ideological, economic, social and technical importance. It is connected with the economic development of the country and the competitiveness of higher education graduates in the labor market. Recently, the quality of higher education in Ukrainian educational institutions is deteriorating, and the country is gradually giving up its position in the world market. This has led to the fact that most university graduates have become uncompetitive in the European labor market. It has caused serious concern for scientists and employers. Therefore, improving the quality of higher education in Ukraine is one of the main tasks of today. The author examines different approaches to defining the concept of "quality of higher education" of both foreign and domestic authors and concludes that it is a multidimensional, diverse and has different interpretations of the essence of this concept. The quality of higher education is influenced by various factors that can be divided into external and internal. The article examines one of the main external factors that significantly affects the quality of higher education it is the quality of secondary education. Among the internal factors it is the quality of the educational process. The teacher and student are main players in the educational process, so the article examines their impact on the quality of higher education and what qualities they should possess. The article outlines the main ways of higher education, which include: conducting monitoring of quality indicators at universities; improving the quality of the educational process; raising the level of vocational training of the teaching staff; raising the level of research work of teachers, students and others.

Key words: higher education, quality of higher education, educational process; factors affecting the quality of education, ways to ensure the quality of higher education.